

РЕЦЕНЗИЯ

за научната продукция и преподавателската дейност

на доц. д-р Искра Баева,

кандидат за академичната длъжност „професор”, обявена от Историческия факултет на СУ “Св. Климент Охридски” в ДВ, бр. 21 от 15 март 2011 г.

Рецензент: проф. д.и.н. Драгомир Драганов

Кандидатът за академичната длъжност “професор” доц. д-р Искра Баева се представя в конкурса с една наистина внушителна научна и преподавателска биография.

В изследователската ѝ работа фигурират общо 120 заглавия (без учебниците, учебните помагала, съставителствата, рецензиите и отзивите, научно-популярните издания и т.н., макар че те също са логичен резултат и на изследователската ѝ дейност).

От тези 120 заглавия ще коментирам на първо място монографията на доц. Баева “Източна Европа през XX век. Идеи, конфликти, митове”, С. 2010, която, поне според мен, изпълнява функциите на хабилитационен труд за академичната длъжност професор.

Монографията е една панорамна снимка на онова, което се е случвало в Източна Европа (или поне в част от нея, доколкото се визират главно три държави, две от които според мен са централноевропейски) през бурния XX век. Подходът на доц. Баева, особено в първата част на изследването, определено е нестандартен – там присъства ват медии, жени, евреи, САЩ, Русия, етнически малцинства и други. Признавам си, че в началото този подход леко ме смути, но после започна да ми става интересно – всъщност той дава възможност да се разкрие цялата “шарения” на един наистина пъстър – и често и досега неразбиран поради това – регион от Европа.

Или, както го определя самата Баева – “многолюден, странен, неудържим и в значителна степен варварски регион”. Нямам основания да не се съглася с подобна характеристика.

В замяна на това обаче бих поспорил върху тезата на Баева, че в началото на новия ХХІ век държавите от Източна Европа “си връщат статута на своеобразна преходна зона” в очертаващия се нов (цитирам) “глобален конфликт, който има религиозни и цивилизационни характеристики”. Вероятно тя има предвид опасностите от сблъсъка между християнството и исляма, описани още преди 20-тина години от Хънтингтън. Но по-скоро бих се съгласил с предложението на Цветан Тодоров, също цитирано от Баева, че “рецептата” преди 20-тина години за преодоляване на този нов конфликт е в “политика на толерантност вместо на противопоставяне”. Което реално би предотвратило и превръщането на източноевропейското географско пространство в (отново цитирам Баева) “нова буферна зона в този конфликт”.

При всички положения обаче фактът, че част от тезите на доц. Баева предизвикват у мен съгласие, а друга – склонност към дискусия, е достатъчно убедително доказателство, че най-лошото в науката е да има единодушие. И обратно – щом има желание за дискусия, следователно наистина става дума за наука.

Вторият раздел на монографията е посветен на Чехословакия. Подходът отново е нестандартен – това не е толкова хронология на историята на страната през ХХ век, а размисли върху ролята на отделни личности и събития, които дават основните насоки в тази история.

Началото е посветено на Томаш Масарик – “бащата” на единствената (и бих казал “бутикова”) демокрация сред морето от авторитарни държави в Централна и Източна Европа между двете световни войни. Масарик наистина като че ли е изпреварил времето си като демократ-идеалист, а във възгледите си дори е надминал немалка част от съвременниците – политици от по-старите демокрации.

Единственото ми несъгласие тук е с тезата на Баева, че такава политическа система като чехословашката демокрация не може да бъде трайна и успешна. Напротив, тя оцелява през целия период от Първата световна война до предателството ѝ през 1938 г. от страна именно на “старите демокрации” Великобритания и Франция.

Следващият “обект” на изследване е Лудвик Свобода. Неговата съдба наистина е сложна, а понякога – и трагична. Герой от съпротивата срещу хитлеристка Германия, министър на отбраната, затворник, а накрая и президент на Чехословакия от бурната 1968 до 1975 г.

Логично в центъра на изследването за Чехословакия са събитията от т. нар. Пражка пролет на 1968 г. Доц. Баева прави успешен опит да проследи не самите събития, а по-скоро политическата подготовка на интервенцията на страните от ОВД и последвалите международни реакции, включително и в България.

На фона на като цяло овчедушното отношение на българското общество към инвазията в една уж суверенна държава Баева не е пропуснала да „отсрами” значително по-достоините позиции на Историческия факултет (тогава част от ФИФ) на Софийския университет, изразени от покойния проф. Христо Несторов и група студенти от първи курс история.

„Чехословашката” част доц. Баева завършва с опит за сравнителен анализ между началото на чешкия и българския преходи през 1989 г. И ако тук съм съгласен с нея, че първият започва „отдолу” (т.е. автентичен), а вторият - инициран „отгоре” (сиреч, по-скоро принудителен, малко „от немай къде”), бих поспорил с нея за друго едно нейно твърдение – че все пак ние сме се оказали „регионални отличници”.

„Отличници”, първо, защото мнозинството от българите не подкрепиха в изборите от 1990 г. „новото знаме”, т.е. тогавашната демократична опозиция (не че и тя спадаше към демократите-отличници”). Но по този начин стартът не само на политическата демокрация, но и на прехода към пазарна икономика, се забави с години?

„Отличници”, второ, в сравнение с коя държава от региона? Спрямо Румъния? Да не забравяме, че ако в началото на прехода България изпитваше почти панически страх от „връзването” ѝ в двойка с уж „изоставащата” в европейската си и евроатлантическа интеграция Румъния, по-късно ние бяхме едва ли не доволни, че ни „прикачиха” към румънците за втората вълна на двете разширения.

Спрямо Македония? В началото на преходите такава държава просто нямаше.

Спрямо бивша Югославия? От теорията на преходите към демокрация е известно, че в мнонационални държави процесите протичат по съвсем различни механизми, така че и в този случай място за сравнение просто няма.

Спрямо Албания? Дори не бих коментирал...

И тъй като при това положение излиза, че сме „регионални отличници” само в сравнение със себе си, отдавам това твърдение на доц. Баева по-скоро на присъщия за историците патриотизъм...

След това кратко „балканско” отклонение се връщам към следващия обект на изследването на доц. Баева, посветено на „бунтовната Полша”.

То започва с кратка предистория на „полската 1968 година”, макар че лично аз бих предпочел началото му да е още през 1956. Защото широко разпространено – и според мен напълно приемливо – сред историците мнение е, че онова, което се случва през 1956 година в Унгария, всъщност е по-скоро „избухването на полския котел в съседна държава”.

И тук идва втората ми изненада – на Полша, правилно определена и от доц. Баева като „най-слабото звено в Източния блок”, е отделено доста скромно място. Вярно е, че то е компенсирано с внушително количество библиографски препратки, но все пак ми е трудно да приема, че Полша е едва ли не само 1968 и 1980 година – от мартенските събития до раждането на „Солидарност”. (Изключвам няколко страници в края на книгата, посветени на 1988-1989 г.)

Трудно ми е да се съглася и с твърдението, че кризата, (цитирам) „която започва през есента на 1988 г. и завършва с рухването на системата,... все още не е интерпретирана в българската историография”. От скромност ще премълча кой е един от интерпретаторите.

Отивам сега към последната част от изследването на доц. Баева, посветено на съвременната българска история. Тук ще разположа коментара си на няколко равнища.

Първо, съгласно все още действащите законови разпоредби шифърът, по който доц. Баева кандидатства за академичната длъжност „професор”, е по нова и най-нова (в случая съвременна) обща история. С други думи, според тези разпоредби би трябвало да оценявам само изследванията ѝ, свързани с тази, т.е.

общата, а не и с българската тематика. Без, разбира се, да омаловажавам съществените ѝ приноси и в това направление.

Но няма да скрия, че в продължение на десетилетия, откакто сме колеги, съм ѝ препоръчвал да се съсредоточи по-скоро в съвременната обща история, отколкото в националната. В края на краищата обаче при демокрацията и в науката човек има право на предпочитания пред „робуването на шифъра“.

Второ, разбирам напълно удоволствието на един историк, когато след дълги години на възбрани получи възможност да влезе в строго секретните национални (а в случая най-вече партийни) архиви. И да ги пусне в научно обръщение, макар и да не са в „шифъра“ му.

А едва ли някой ще оспори, че може би няма по-добър познавач (и по-страстен изследовател) на официалните български архиви до 1989 г. от доц. Баева. Доказват го впрочем и огромното количество документи, върху които е положена не само книгата ѝ, но и останалата част от по-ранните ѝ изследвания.

Трето, доц. Баева е имала добрия шанс да участва в популяризирането на родната ни история навън, чрез издания на френски, немски и гръцки език. И като имам предвид полиглотските способности на българските историци в сравнение с тези от „другата Европа“, мога само да приветствам тези ѝ усилия. Нищо, че иначе и те не са съвсем в „шифъра“ ѝ...

И четвърто, но не и по важност – е ли България отново част от Европа? И по-конкретно от общата история на съвременна Европа? Безспорно, да.

Та от тази гледна точка следва ли да продължим с „барьерите“ между „общата“, „балканската“ и „българската“ история? Според мен – не. Надявам се, че няма да засегна колегите от другите катедри, но в глобализиращия се свят историята – или поне съвременният дял от нея – вече наистина е по-скоро „обща“, отколкото „парцелирана“.

Отделих доста място на последната книга на доц. Баева по две причини. Първо, защото според мен тя наистина дава отлична представа за научната зрялост, достигната от нея. И второ, защото ми спестява необходимостта да представям всичките останали приложени към документацията ѝ за конкурса заглавия. Тук

директно ще направя препратка към нейната автосправка за научните ѝ приноси, с която съм напълно съгласен.

Предпочитам по-скоро да се спра на други два аспекта от дейността ѝ като преподавател и изследовател.

Според „Уикипедия“ (цитирам) „в болшинството от развитите държави званието професор е еквивалентно на статуса на преподавател във университет“. Ами доц. Баева изцяло се вписва в тази дефиниция. Тя има (или е имала, а вероятно и ще продължи да има) два семинарни курса в ИФ и ФЖМК, 13 бакалавърски лекционни курса в ИФ, ЮФ, ФЖМК на СУ и в НБУ и 12 лекционни курса в магистърските програми в споменатите факултети.

Открито казано, често не мога да си обясня как успява да се справи с аудиторната си заетост. Но съм дългогодишен свидетел, че никога не си е спестявала дори и част от нея. Сиреч, наистина „професор“ в смисъла на понятието, дефинирано от енциклопедията.

Ще добавя тук и още нещо – впечатляващия списък с участие в 157 научни симпозиуми, семинари и конференции (това към 20 юли 2011 г., защото не е изключено до края на конкурса ѝ бройката им да нарасне). При това, в огромната част от тях – не просто с присъствие, а с активно участие с доклади или съобщения, някои от които са и в основата на хабилитационния ѝ труд.

В научно-изследователската си биография доц. Баева има и активна работа по проекти – в шест като ръководител, а в други пет – като участник. Вероятно това също е отнемало (и отнема) немалка част от времето и усилията ѝ.

Ръководила е (или продължава да го прави) четирима докторанти. Не броя ръководството ѝ на дипломни, а още по-малко на курсови работи.

Новият закон за академично развитие дава възможност аналогичната титла „професор“ да получат и колеги от други научни звена извън Университета. Пожелавам им наистина да я заслужат, но ако минат и през многообхватната дейност на един университетски преподавател. А в конкретния случай – на доц. д-р Искра Баева.

Освен казаното по-горе, бих добавил, че тя е и своеобразен пропагандатор на историческите знания в по-долния курс на обучение. Имам предвид, както

вероятно се досещате, съавторството ѝ в редица учебници и учебни помагала за средните училища. За част от колегите това може и да е просто „бизнес”, но за нея, убеден съм, е по-скоро призвание.

Ще завърша рецензията си с нещо по-емоционално. Преди време доц. Баева беше предложена за член на т.нар. Комисия по досиетата. И имаше пълния шанс да премине на една добре платена (и дълготрайна) държавна служба.

В момента обаче, в който стана ясно, че според закона това означава напускане на Университета, доц. Баева без никакво колебание отказа „номинацията” си. И предпочете да остане в своята си Алма Матер – факт, който е толкова показателен сам по себе си, че просто няма нужда от коментар.

Поради всичко изложено до тук апелирам към уважаемото научно жури единодушно да препоръча на почитаемия ФС на ИФ да избере доц. д-р Искра Баева на академичната длъжност професор по нова и съвременна история.

Проф. Дин. Драгомир Драганов

София, 20. 07. 2011 г.